

ARTICLES CENTRALS

Què significa pensar postcolonialment sobre la seguretat?

Pinar Bilgin

Catedràtica de Relacions Internacionals a la Universitat de Bilkent

Si bé es qüestiona la definició de “postcolonial”, “pensar postcolonialment” no té per què qüestionar-se. Aquest concepte implica tenir en compte la petjada que el colonialisme ha deixat en els colonitzadors, els colonitzats i la resta d’individus. És cert que aquesta empremta s’experimenta i s’entén de maneres molt diferents en funció del poder que s’exerceixi. Aquells que gaudeixen d’una posició més avantatjosa en la distribució del poder en la política mundial (entesa en termes militars, econòmics o d’ideació) han tingut, al llarg dels anys, més oportunitats d’eludir l’empremta colonial. Per reflexionar sobre la política mundial i poder tenir en compte aquesta empremta, ens cal una consciència; i aquesta consciència és, precisament, el que anomeno “pensar postcolonialment”.

Què entenc per empremta colonial? La desglossaré en tres dimensions: explotació material, “definir i vèncer” i “creure saber”. Per acabar, conclouré posant en relleu una via per la qual el pensament postcolonial influeix en la pràctica política.

La dimensió *material* és potser més fàcil de distingir, tal com la va immortalitzar Frantz Fanon: “Europa és, literalment, la creació del Tercer Món.”¹ Quan es llegeix tenint en compte les frases precedents, és evident que emfatitza allò material:

En termes concrets, Europa s’ha inflat desproporcionadament amb l’or i les matèries primeres de territoris colonials com l’Amèrica Llatina, la Xina i l’Àfrica. L’actual torre d’opulència d’Europa apuntava cap a aquests continents que, durant segles, van ser el punt de partida de carregaments de diamants, petroli, seda i cotó, fusta i productes

exòtics dirigits a aquesta mateixa Europa. Europa és, literalment, la creació del Tercer Món.²

“ L’empremta colonial es pot desglossar en tres dimensions: explotació material, “definir i vèncer” i “creure saber” ”

Tanmateix, la dimensió material és potser la més fàcil i més difícil de discernir. Això es deu al fet que alguns tendeixen a reduir l’empremta del colonialisme només a la usurpació material. Aquesta reducció implica retrats simplistes que confonen pensar postcolonialment amb excusar-se de determinats fracassos contemporanis fent referència al seu passat colonial. Si bé no es tracta de subestimar la importància de prestar atenció a l’àmbit material, és necessari destacar que centrar-se només en aquest punt comporta el risc de minar l’esforç de pensar postcolonialment. L’empremta que el colonialisme ha deixat en la política mundial té més d’una dimensió i no es circumscriu únicament a la història.

És imprescindible subratllar que pensar postcolonialment va més enllà de destacar relacions passades d’explotació material entre el colonitzador i el colonitzat, per molt important que sigui aquesta tasca. També tracta del “present colonial”, que fa referència a “les constel·lacions de poder, coneixement i geografia que [...] continuen colonitzant vides arreu del món”.³ Per posar un exemple, pensar postcolonialment ens permet veure els vincles entre l’economia mundial del cafè i el genocidi de Ruanda del 1994 d’una manera que ens allunya de les suposicions del determinisme cultural o de les explicacions sobre la violència que se centren en les conseqüències de les estratègies colonials de “dividir i vèncer”. Pensar postcolonialment sobre el genocidi de Ruanda ens encoratja a estudiar les “relacions econòmiques i materials estructurades [que] fan possibles les condicions per al genocidi”, en el sentit que:

Les pràctiques colonials (anteriors i posteriors a la independència) institucionalitzades mitjançant els donants d’ajuda estrangera, els mercats de productes bàsics i les

institucions de préstecs internacionals van constituir la base econòmica i material sobre la qual una barreja letal d'ideologia ètnica; exportacions d'armes; suport militar estranger; democratització forçada; un exèrcit invasor; unes institucions internacionals impotents; una ràdio que escampava l'odi; la manipulació de les elits; la complicitat individual i la inestabilitat regional, van crear un nexa de relacions socials precàries, perverses i, en última instància, genocides.⁴

“ Reduir l’empremta del colonialisme a l’esfera material només permet retrats simplistes ”

Tot i així, les estratègies de “divideix i venceràs” de les colònies s’entendrien millor com a polítiques de “defineix i venceràs”, tal com va proposar Mahmood Mamdani.⁵ És a dir, quan s’afirma que determinats grups s’han enfrontat durant segles o que se’ls ha manipulat perquè s’oposin entre si (“dividir i vèncer”), es parla d’una situació que, en realitat, és el producte de les polítiques de “definir i vèncer”, en la mesura que les identitats van ser (re)definides i (re)configurades durant el domini colonial: “el nadiu era classificat i reclassificat en resposta a les necessitats polítiques imperants, però sempre amb el llenguatge de la diferència cultural i la tolerància cosmopolita”.⁶ Per seguir amb el cas de Ruanda, per exemple, els colonitzadors del segle XIX van convertir “els significants polítics i econòmics” en “identitats ètniques per tal de facilitar l’extracció de la riquesa del regne [de Ruanda]”.⁷ Pensar postcolonialment, doncs, ens ajuda a discernir de quina manera els colonitzadors van ser capaços de (re)definir els pobles, (re)configurar les seves identitats comunitàries i decidir qui mereixia cada tipus de tractament. Així mateix, ens permet estudiar com les polítiques de “definir i vèncer” continuen tenint implicacions en les dinàmiques contemporànies. Pensar postcolonialment sobre el genocidi de Ruanda de 1994 ens facilita veure els vincles entre la manera d’estructurar el comerç de cafè (que és un altre residu colonial) i la (re)formulació colonial de les identitats comunitàries.

Que alguns actors hagin estat capaços de definir-ne d’altres (dir-los qui són i quin tipus de tracte es mereixen) ens porta a la tercera dimensió de l’empremta que ha deixat el

colonialisme. De totes tres, aquesta dimensió és la més difícil de discernir. Tot i així, és la més important, ja que justifica les altres dues i sovint exclou la pregunta que encapçala aquest assaig. M'agradaria aprofundir-hi.

“ Pensar postcolonialment consisteix a rebutjar l'eurocentrisme i fer una crida a ampliar les perspectives existents ”

Què significa pensar postcolonialment sobre quelcom? Algú podrà respondre “poca cosa”, sense reflexionar-hi gaire. L'afirmació que no cal pensar postcolonialment, feta amb tanta seguretat, adopta almenys dues formes: “podem dir que sabem perquè produïm un coneixement universal” i “sabem, ja que aspirem a produir un coneixement no localista”. La diferència entre totes dues no és intranscendent.

La primera resposta (“sabem, ja que produïm un coneixement universal”) no reflecteix les limitacions eurocèntriques de la producció de coneixement. Per limitacions eurocèntriques s'entén la situacionalitat del coneixement, és a dir, que el coneixement no és independent d'on es produeix ni de qui el produeix. Al segle XIX i a principis del XX, el coneixement era produït per persones i institucions d'Europa Occidental, una regió que tenia una relació colonial amb gran part de la resta de món. Allò que alguns consideren “coneixement universal” no s'escapa d'aquestes relacions de poder i els seus ecos contemporanis.

La darrera resposta (“sabem, ja que aspirem a produir un coneixement no localista”) és conscient del seu eurocentrisme i hi reflexiona. Pel que fa al coneixement, el terme “localisme” assenyala les limitacions imposades per les preocupacions estrictament locals de cadascú en la producció del coneixement. L'eurocentrisme no és només una altra forma de localisme, sinó que va més enllà, en virtut del poder que el cos de coneixement eurocèntric ha exercit des del segle XIX. Els que insisteixen en la necessitat d'un coneixement no només no eurocèntric, sinó també no localista, temen que pensar postcolonialment equivalgui al relativisme cultural, és a dir, a la

presumpció que només els membres de cada cultura concreta estan autoritzats a parlar de la seva cultura, de manera que els diferents arguments no es poden avaluar comparativament. Tot i així, tal com ha afirmat Uma Narayan,⁸ “el compromís amb la naturalesa contextual del coneixement no ens exigeix afirmar que aquells que no habiten aquests contextos mai no en podran tenir cap coneixement” ni que la comunicació és impossible. Més aviat, equival a un intent de fer que el coneixement sigui menys exclouent. Com Siba Grovogui⁹ ha defensat: “la creença en la possibilitat de viure més enllà de la polis ha existit arreu al llarg de la història, juntament amb l’ambició de desenvolupar els instruments morals corresponents”.

“ No només cal replantejar-se el contingut de les narracions sobre altres parts del món, sinó també els conceptes i les categories a través dels quals s’expliquen ”

Per recapitular, pensar postcolonialment en la tercera dimensió de l’empremta que ha deixat el colonialisme, consisteix a rebutjar l’eurocentrisme i fer una crida a ampliar les perspectives existents per “explicar la multiplicitat de llenguatges polítics i llenguatges ètics a partir dels quals els individus i les comunitats en situacions diferents deriven les seves nocions d’humanitat comuna i de justícia social”.¹⁰ Si es considera que la crida a pensar postcolonialment justifica el relativisme cultural, s’estan subestimant les contribucions que ha fet aquest cos de pensament. Dit això, aquells que *creuen que saben* sovint no coneixen aquestes contribucions “com a conseqüència de la manca de mètodes per indexar-les i catalogar-les al costat de formes de pensament comparables i concurrents”.¹¹

Però llavors, com abordar aquesta tercera dimensió que justifica les altres dues? No n’hi ha prou amb escriure narratives alternatives sobre la “no-Europa”, perquè el que manca no són narracions sobre altres indrets, sinó sobre les relacions entre si mateixos, analitzades postcolonialment. Perquè no només cal replantejar-se el contingut de les narracions sobre altres parts del món, sinó també els conceptes i les

categories a través dels quals s'expliquen. Al llarg dels anys, l'aparent absència d'experiències no europees en les narratives principals ha estat constitutiva tant de la disciplina com dels subjectes i objectes de la seguretat a diferents parts del món. Tal com passa amb la producció de coneixement amb perspectiva de gènere, no només es tracta d'incrementar el nombre de dones que hi aporten, sinó també de canviar “la naturalesa mateixa d'aquestes activitats i la seva comprensió de si mateixes”.¹² Pensar postcolonialment representaria un remei en la mesura que els estudiants de política mundial aprenguessin a desafiar l'eurocentrisme, no només reflexionant sobre el focus empíric de les seves narracions o la seva situació particular, sinó també posant en qüestió la pretensió de coneixement d'alguns, basada en haver definit prèviament “la idea del que és una explicació i del que no ho és”.¹³

“ Quan les inseguretats s'entenen com “les repercussions d'Europa”, l'autoreflexió i altres polítiques de compromís no només són possibles, sinó necessàries ”

Havent identificat tres dimensions de l'empremta que el colonialisme ha deixat en tots els estudiosos de la política mundial, permeteu-me destacar una via d'influència del pensament postcolonial en la política de seguretat. El fet de no pensar postcolonialment emboira la presa de decisions significativament. Sovint els problemes que es produeixen “més enllà d'Europa” es presenten com a “anteriors a Europa”.¹⁴ No cal dir que aquí “Europa” no denota una mera entitat geogràfica, sinó una pretensió particular de coneixement sobre la política mundial. És a dir, la consideració del que succeeix “més enllà d'Europa” com si fos “abans d'Europa” també es podria aplicar a altres parts del món, inclosa, entre d'altres, l'Amèrica del Nord.

Altres indrets es representen sovint com a “abans d'Europa” no només econòmicament (com és habitual en aquests debats), sinó també normativament, ja que es consideren portadors de valors que pertanyen a un món passat que “Europa” ja ha deixat enrere. Pensar postcolonialment, al seu torn, ens permet comprendre com els esdeveniments

definitos com a “abans d’Europa” són al mateix temps *les repercussions d’“Europa”* pel que fa al seu passat o present colonial. Un cas que ens ocupa són les experiències diferencials amb el “sistema internacional de sobirania” a l’Europa Occidental i l’Àfrica al llarg del segle xx. Mentre que “un règim va contribuir a la ‘resiliència’ dels ‘quasi-Estats’ europeus, un altre va ajudar a debilitar la sobirania de les entitats africanes i, posteriorment, va contribuir a la ‘fallida’ de diversos estats africans”, subratlla Grovogui:¹⁵

El règim de sobirania aplicat per les potències europees a Bèlgica, des del seu inici el 1830 fins a l’actualitat, contrastava molt amb el que s’aplicava al Congo des de la Conferència de Berlín de 1884 fins al final del domini colonial belga en aquest país africà l’any 1960. El mateix passava amb Suïssa i el Zaire en l’època posterior a la Segona Guerra Mundial.

“ Els debats sobre la responsabilitat més enllà de les fronteres podrien desplaçar-se cap a l’anàlisi de la nostra complicitat en el manteniment del nostre “present colonial” ”

Pensar postcolonialment sobre aquests casos és important per a la pràctica política, perquè la manera d’entendre el problema configura el pensament sobre les solucions possibles. Quan els problemes de seguretat en una altra part del món s’entenen com “abans d’Europa”, la solució proposada resulta convenient per a aquells que viuen en un món tan endarrerit; és a dir, implica respostes violentes (com la guerra d’Iraq del 2003 o la intervenció de Líbia el 2011).¹⁶

Tanmateix, quan aquestes inseguretats s’entenen com “les repercussions d’Europa”, l’autoreflexió i altres polítiques de compromís no només són possibles, sinó que també són necessàries. Com es fa palès en l’anàlisi sobre el pensament postcolonial del genocidi de 1994 a Ruanda, l’objectiu seria desvetllar “com el que s’entén generalment com un ‘conflicte ètnic’ local es pot descriure alhora com un símptoma

sobredeterminat d'una reestructuració neoliberal especialment violenta de l'economia capitalista mundial".¹⁷ En conseqüència, els debats sobre la responsabilitat més enllà de les fronteres podrien allunyar-se d'una anàlisi centrada simplement en el passat colonial o la possibilitat d'una intervenció humanitària i desplaçar-se, doncs, cap a l'anàlisi de la nostra complicitat en el manteniment del nostre "present colonial".

1. Fanon, Frantz (1963) *The Wretched of the Earth*, Nova York: Grove Weidenfeld.
2. *Ibíd.*, pàg. 58.
3. Gregory, Derek (2004) *The colonial present*, Nova York: Wiley.
4. Kamola, Isaac A. (2007) "The global coffee economy and the production of genocide in Rwanda", *Third World Quarterly* 28 (3): 571-592.
5. Mamdani, Mahmood (2012) *Define and Rule: Native as Political Identity*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
6. *Ibíd.*, pàg. 29.
7. *Ibíd.*, Kamola, pàg. 577.
8. Narayan, Uma (2004) "The Project of Feminist Epistemology: Perspective from", *A The feminist standpoint theory reader: Intellectual and political controversies*, editat per Sandra Harding, 213-224. Nova York: Routledge.
9. Grovogui, Siba N. (2005) "The New Cosmopolitanisms: Subtexts, Pretexts and Context of Ethics", *International Relations* 19 (1): 103-113.
10. *Ibíd.*, pàgs. 113 i 105.
11. *Ibíd.*, pàg. 106.
12. *Ibíd.*, Narayan, pàg. 312.
13. Seth, Sanjay (2014) "The Politics of knowledge: Or, how to stop being eurocentric", *History Compass* 12 (4): 311-320.

14. McGrane, Bernard (1989) *Beyond Anthropology: Society and the Other*, Nova York: Columbia University Press.

15. Grovogui, Siba N. (2002) "Regimes of sovereignty: International morality and the African condition", *European Journal of International Relations* 8 (3): 315-338.

16. Jabri, Vivienne (2013) *The Postcolonial Subject: Claiming Politics/governing Others in Late Modernity*, Londres: Routledge.

17. *Ibíd.*, Kamola pàg. 573.

SOBRE L'AUTORA

Pınar Bilgin és catedràtica de Relacions Internacionals a la Universitat de Bilkent (Turquia) i es va especialitzar en estudis de seguretat crítica. És autora de *Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective* (2005; 2a ed. 2019), *The International in Security*, *Security in the International* (2016) i coeditora de *Routledge Handbook of International Political Sociology* (amb Xavier Guillaume, 2017), i *Asia in International Relations: Unthinking Imperial Power Relations* (amb L.H.M. Ling, 2017).

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en anglès.

Fotografia: Rosa dels vents representada sobre el paviment situat davant el Monument als Descobriments a Lisboa, Portugal.